

CZUCZOR GERGELY LEVELEIBŐL.

Czuczor Gergelylyel manapság irodalmunk kutatói keveset foglalkoznak. Talán nem tévedek, ha e körülmény okát abban látom, hogy sem költészete, sem életviszonyai nem tárnak már elének oly problémákat, melyek sarkaló módon mélyebbre ható kutatásokat és magyarázatokat kívánának.

Igy nevezetesen Czuczor helye költői irodalmunkban könnyen és egész határozottan megjelölhető. Eleinte, mint a legtöbb fiatal költő, ő is írói mintaképeket követett s tárgykörre és kivált műformákra nézve az Aurora-körhöz csatlakozott, melynek feje, Kisfaludy Károly volt egyszersmind bevezetője az irodalomba; de már a harmincas évektől kezdve — s ez egyúttal az ő életkorára is ráillik — származása és eredeti hajlamainál fogva mindinkább a népies irány felé fordult, és 113 népies költeményével egyik legkiválóbb előkészítője lett nemzeti költészetünk fénykorának, mely első sorban a népköltészet forrásaiból táplálkozva formában és tartalomban egyaránt újjá szülte költészetünket.

Czuczor költeményeinek értékelésére nézve szintúgy megállapodtnak mondható irodalomtörténetünk mai fölfogása. Habár mint epikus költő is néhány kiváló művet alkotott, kétségtelen, hogy népies dalai és életképei teszik költészetének legeredetibb, másrészt legkitünőbb oldalát. E nemben több költeménye maradandó értékű.

Czuczornak mint embernek egyénisége hasonlókép egészen tiszta körvonalakban áll előttünk. Élénk vérmérséklete, lelkének vidám derúje, gyöngéd jószívúsége, másrészt szókimondó egyeneslelkősége, különösen pedig büszke nemzeti érzése, lelkes, sőt tüzes magyarsága, mely egy ízben rá nézve csaknem a szó szoros értelmében végzetessé vált viharzó kitörésben is megnyilvánult — mindezek eléggé megmagyarázzák mind költészetének alapirányát, mind pedig életének fő mozzanatait.

Általában kevés írónk van, kinek egész egyénisége mint az övé oly átlátszóan és határozott alakban állana előttünk s ki ennél fogva az irodalomtörténeti pszichografiának könnyebb munkát róna ki föladatul, mint a minő az ő lelki világának elemzése.

Pedig életviszonyai, kivált ha egyszerű szerzetesi pályájára gondolunk, ugyancsak viszontagságosak! Sőt hat évig (1837—42.) tartó, csaknem szakadatlan üldöztetése kortörténeti érdekű; nevezetesen jellemző adalékkul szolgál nemzetünk reform-korszakának ismeretéhez, különösen ama kormányzati eszközökre és módokra nézve, melyekkel a spanyol királytól «a legitim elv őrangyalá»-nak nevezett Metternich herceg s az ő, ármanyok dolgában és erőszakoskodásban hű csatlósa, Pálffy Fidél gróf kancellár törekedtek a reformokat teljes joggal követelő nemzetünket megrémíteni.

Ma már jól tudjuk, hogy Czuczornak első ízben való üldözése nem a Poétai Munkáiban (1836.) foglalt némely enyelgő hangú lírai költeménye, sem pedig szerzetes létére egyben-másban kissé szabadosabb viselkedése miatt történt, hanem — mint maga mondja egyik levelében — «valóságos ok a magyarság gyűlölt ügye» volt. Erős nemzeti érzését, nyíltan és lelkesen hangoztatott magyarságát szerették volna elfojtani. Ismerjük titkos föladóit is, kiknek egyike egyházi férfiú, a másik meg épen egy író társa volt.

Kissé problematikusnak tűnik föl első tekintetre az a körülmény, hogy a már sok szenvedést átélt és meglelt férfikorú Czuczor, midőn másodízben Pestre került s mint az akadémiai Nagy Szótár szerkesztője minden idejét a csendes munkának szentelte: egyszerre csak ki van forgatva magából, s mikor még inkább félni, aggódni kellett, mintsem reménykedni vagy épen vakmerően bízakodni, Petőfi szenvedélyes kitörésű költeményeit megelőzve, harsányan megzendíti a Riadót, ezt a valóságos forradalmi költeményt, melyet Kossuth Hírlapjá»-nak szerkesztője is csak a költő ismételt követelésének engedve tett közzé. A mit Czuczor élet rajzában erre nézve elmondok,¹ azt hiszem, eléggé megmagyarázza költőnk lelki állapotát s az indítókat Riadója megírására.

Kevésbé tisztázottnak tűnhetik föl ellenben Czuczor elkeseredése rendjének azidétti feje, Rimely Mihály, pannonhalmi főapát iránt, különösen pedig ez utóbbinak Czuczorral szemben való eljárása s ennek oka. Az itt közölt néhány levél és egy naplórészlet világot vet mindkettőre. S mivel Toldy Ferencz költőnk hozzá írt leveleinek hatása alatt Czuczor fölött mondott emlékbeszédében keményen elítéli Rimely főapátot, nem árt e kérdésben az igazságot teljes hűen megállapítanunk.

Czuczornak itt közölt leveleit illetőleg előre kell még bocsátanom,

¹ L. Czuczor Gergely összes költői művei. Első teljes kiadás. Életrajzzal és jegyzetekkel ellátva sajtó alá rendezte Zoltvány Irén. Budapest, 1899. 58—59. l.

hogy a Schmidt Szörényhez írottak csak újabban kerültek elő a pannonhalmi kéziratárból, míg a Rosenberger Honórhoz írt levele, helyesebben szólva, e levelének sajátkezűleg írt másolata Kurtz Vilmos, budapest-ferencvárosi volt plébános hagyatékából Kohl Medárd püspök úr révén jutott nemrégiben (1913. febr.) szintén a pannonhalmi kéziratár birtokába. Ugyancsak Kurtz Vilmos hagyatékából Pannonhalmára került még Czuczornak néhány, egyébként már ismeretes breviáriumi hymnus-fordítása a költő saját kéziratában (végül ily aláírással: Czuczor Gergely Sz. Benedek rendi áldozó pap mint vasra vert rab); továbbá «A redoute vigarda legyen-e vagy mi» c. költeményének eredeti kézírata, valamint a *Der Spiegel* c. pesti napilapnak egy, Czuczorra vonatkozó közleményt tartalmazó száma és Kurtz Vilmosnak sajátkezűleg írt, Czuczor életére vonatkozó apróbb följegyzései. A Kurtz Vilmosnak birtokában volt imént felsorolt darabok mindegyike ismeretes volt már előttem Cz. G. életrajza megírásakor. (V. ö. i. m. 8., 111., 121. és 312. l.)

Ezen életrajz fonalán az alábbi levelek kommentárjául föl kell röviden említenem, hogy Czuczort a Riadó miatt 1849 január 18-án fogták el, s Windischgrätz hg., az osztrák fővezér halálra akarta érte ítéltetni; de a herceg gyóntatója közbenjárására a haditörvényszék január 29-én vasban eltöltendő hat esztendői várfogságra ítélte a költőt. Két hét mulva, febr. 14-én, az ítélet szigorúságán enyhítés történt, mert a herceg, Teleky József gróf közbenjárására, megengedte, hogy Czuczor rabságának helye egyelőre Budavár legyen, a bilincseket leszedjék róla s dolgozhassék a Nagy Sztótáron. Egy nappal később, febr. 15-én már Rimely főpát is személyesen fölkereste Pesten az osztrák fővezért, aki azonban a Czuczor sorsának még nagyobb enyhítése iránt előadott kérelmét kereken visszautasította, úgyhogy a főpát otthon is előadta, hogy minden igyekezete hiábavaló volt s most már csak Czuczor «illó ellátása» iránt tehet némi intézkedéseket.

Budavár visszafoglalásakor, 1849 május 21-én, Czuczor kiszabadult fogságából, de midőn a császári csapatok másodszor is bevonultak Pestre, kegyelmet remélve, önként jelentkezett. Azonban újra foglyul ejtették s a szétrombolt budai vár helyett ideiglenesen Pesten a ferenciek kolostorába internálták. Innen írta Pannonhalmára a főpát akkori titkárnak, Schmidt Szörénynek ¹ a következő levelet:

¹ Schmidt Szörényről Szinnyei József (Magyar Írók, XII. 501.) hibásan írja, hogy Besztercebányán született, mert mint az itt közölt levél megszólításából is kiténik: Czuczor földije volt s Nyitramegyében, Érsekújvárott született. Az is téves adat Szinnyeinél, hogy Nagyváradon és Kassán gimnáziumi igazgató volt, mert tankerületi főigazgató volt mind-

Kedves, szerettem Földi Uram!

Szíves levelének tartalma igen meglepő volt rám nézve, s pénzügyi állapotomnak nagy könnyebbülésére szolgált, mert jöllehet az eddigi academiái fizetésem ezutánra is tart, de a pénztár üres lévén, már egy egész évi díjjammal tartoznak, s talán még egy pár hónapba telik, míg legalább részenkénti járulékokat kaphatok. — Egészségem tűrhető, kodélyem nyugodt, a munkámat jó kedvvel, sőt szenvedélylyel folytatom, csak, mint minap is irám, az a baj, hogy helyem nem lévén, elődolgozataimat és könyvtáramat magamnál nem tarthatom. — Ha néhány akó bort kaphatnék, nagyon szeretném, mert bizony most jobbára vízzel élek, a házbeli bor nekem fejfájást okozván. — A ruhára valót megkaptam, a kelme silányságát a jelen szoros körülmények miatt nem lehet rosszallani. Jó ez ingyen.

A kedves atyafiakat, különösen Valért, Honort, Dömjént, Gotthardot, Odót s a földi Amándot stb. tisztelvén, s barátom uramat teljes szívűből csókolván maradok Önnek

hű barátja

Pest, nov. 11. 1849.

Gerő.

U. I. A borról készakarva nem tettem említést a Főapát úr levelében. Érzéstől ömledező soraim közé nem illett volna ily prósai tárgyat keverni. Ha alkalmas időt talál Ön reá, szíveskedjék neki privatim megemlíteni.

Mint e levélből látni, Rímely főapát kérés nélkül is valami jelentékenyebb pénzösszeget küldetett titkárja útján a fogságban levő Czuczornak, s ez utóbbi ekkor még «érzéstől ömledező» hangon írt a főapátnak,

Czuczort nemsokára egy, éjnek idején barátaihoz tett látogatása miatt elhurcolták a ferenciek kolostorából s 1850 január 16-án Haynau rendeletére a Neugebäude börtönébe kísérték, kevéssel utóbb pedig (márc. 28.) kezén-lábán bilincsekkel terhelve útnak indították Kufstein felé. Utközben néhány napi pihenőre Bécsben tartották fogva. Ez idő alatt Rímely főapát szintén Bécsbe érkezett s április 8-án tisztelgett az uralkodónál, továbbá Bach osztrák belügyminiszternél és Schwarzenberg Félix miniszterelnöknél, de Czuczor érdekében semmit sem tudott elérni. Meglátogatta a bencés szerzetből való Viale Prela, pápai nunciust is, ki szintén közbenjárt Czuczor ügyében, de sikertelenül, mert nemsokára, 1850 április 10-én, Czuczort Linzen át Kufsteinbe szállították, hová április 17-én érkezett meg.

Czinár Mór vegyestárgyú naplójegyzeteinek újabb olvasása alkalmával egy, Czuczorról szóló s ez időre vonatkozó följegyzést találtam,

két helyen, később pedig a helytartótanács tanügyi előadója Budán. (L. a pannonhalmi Sz. Ben.-rend 1880-ki jubiláris névtárát.)

mely szerint Rimely főapát kevéssel azután, hogy Czuczor érdekében Bécsben járt, 1850 május elején Czinárral együtt fölkereste a pesti ferencesek gvárdiánját, hogy a Kufsteinbe hurcolt Czuczornak holmija (könyvei, iratai, bútorai, konyhaszerei stb.) iránt intézkedjék. A gvárdiántól tudta meg, hogy Czuczor barátai a gvárdián ismételt tiltakozása ellenére elvitték holmiját, még pedig Czuczor határozott kívánságára hivatkozva, noha a főapát előzetesen homlokegyenest ellenkezőleg rendelkezett. Ugyanezen alkalommal a gvárdián és helyettese azt beszélték a főapátnak, hogy Czuczor az ő kolostorukban való tartózkodása idejében az asztali étkezésnél megbotránkoztatta a rendtársakat, mert semmiféle atyai és baráti intelmekre nem hallgatva, folyton demokratikus és az osztrák uralkodó ház iránti ellenséges elveit hangoztatta s ezért méltán bűnhődik.¹

Czinár Mórnak e szűkszavú följegyzése eleget mond arra nézve, hogy Rimely főapát boszankodását Czuczorra — mentegető szándék nélkül — legalább megérthessük. Bizonyára bántotta Rímelyt, hogy Czuczor a szerzetesi fegyelem ellenére holmijára nézve önkényüleg s főapátja rendeletét figyelmen kívül hagyva intézkedett. Másrészt mint egy nagy szerzetes testület feje, kinek e zavaros időkben óvatosan kellett őrködnié rendjének összes érdekei fölött, nehéz helyzetben érezhette magát. Hiszen egyik szerzetes alattvalója, Rómer Flóris, a volt honvéd főhadnagy, ekkor már szintén börtönben ült, a másik, Rónay Jácint, az alföldön bújdokolt, s az otthon maradtak lelkében is dúlt az elfojtott keserűség. A szabadságharc leveretése után tehát kellemetlen hatással lehetett reá, hogy Czuczor a franciskánus gvárdián előadása szerint még fogsága idejében sem tartózkodott a hevesebb és veszedelmes nyilatkozatoktól. Ez okból, mivel a rab költő kiszabadítása hamarjában úgysem volt remélhető, egyelőre szerencsétlen sorsára bízta a már messze külföldre hurcolt szerzetes alattvalóját.

Czinár Mór naplójegyzetében föltűnő még a franciskánus gvár-

¹ Czinár Mór naplójegyzete 1850 május 4-ről keletve a latin eredetben szóról-szóra így hangzik: *Adimus quardianum franciscanorum, virum eximium de rebus Gregorii nostri cognituri, a quo cognovimus res infelicis Gregorii ad Kufstein adducti non obstante quardiani repetita protestatione per amicos illius ablatas esse et quidem secundum hujus expressam dispositioni prelati e diametro oppositam voluntatem. Retulerunt eadem occasione quardianus et vicarius Gregorium per tempus suæ in domo illorum commorationis fratribus ad mensam scandalo fuisse et nullis monitis paternis et vere amicis locum dedisse, verum constanter principia democratica et domui Austriacæ inimica explicuisse. unde merito patitur.*

diánnak és vikáriusának elítélő nyilatkozata, hogy Czuczor «méltán bűnhődik». Midőn Czuczort 1849 januárban elfogták, épen a ferenc-rendiek pesti székházának akkori feje, Dank Agapius volt az, ki a haditörvényszék elé járult, könyörögve a halálra ítélt Czuczor életéért. Tudjuk, hogy ugyancsak e derék szerzetes volt az, ki nagy nemzeti vértanúnk, Batthány Lajos gróf holttetemét 1849-ben a kolostor kriptájába elrejtette. Gvárdián utódja, mint látjuk, enyhén szólva már másféle gondolkozású volt, s társai is — úgy látszik — meg voltak félemlítve a zord idők szellemétől.

Erre mutat egy újságicik is, melyben leckéztetve van Paulik Ferdinánd franciskánus, ki tiltakozott ama föltevés ellen, mintha Czuczor az ő szerzetébéli volna. Tárgyamtól kissé eltérőleg érdemesnek tartom eredeti teljes szövegében közbeszúrva ide iktatni a kis cikkelyt, nem mint a megnevezett franciskánus pellengérré állítását, hanem mint érdekes dokumentumát annak, hogy e szomorú időkben egy pesti német újság mily bátran merte a szerencsétlen sorsra jutott magyar költőnek legalább mint költőnek pártját fogni. A Pesten kiadott és dr. Saphir Zsigmondtól¹ szerkesztett *Der Spiegel* (politisch-belletristisches Tageblatt) című újság 1850 augusztus 2-án megjelent számában (Nro 67.) a vezércikk helyén következő sorok olvashatók:

Im «Pesti Napló» stand unlängst die allerdings irrige Nachricht, der zu mehrjährigen Festungsarrest verurteilte Dichter und Benediktiner Czuczor sei ein Franziskaner. Hierüber gerieth der Franziskaner P. Ferdinand Paulik in fromme Entrüstung und erklärte in Nr. 176. der «Pressburger Zeitung» vom 30. Juli obige Notiz für eine Beleidigung des gesammten loyalen Franziskanerordens, mit den Worten schliessend: «der Korrespondent des Pesti Napló wolle den Esel nicht in die Löwenhaut schieben.» Wir leben der Meinung, dass der Pesti Napló keinen Sukkurs braucht, und sich zu vertheidigen wissen wird; wir zweifeln auch keine Minute, dass die Patres Benediktiner über den Paulik'schen Styl höchst gerührt und erbaut sein werden. Wir sind aber im Interesse des gesammten Dichterordens, zu dessen Zierden Czuczor, abgesehen von seinem politischen Wirken, gehört, verpflichtet, diese gröbliche Injurie nicht zu dulden, und dem Herrn Franziskaner Paulik eine Lektion in der feinen Lebensart zu erteilen, nebenbei bemerkend, dass es ein Verstoss gegen die

¹ Szinnyei József (Magyar Irók, XII. 173.) Saphir Zsigmond hírlapírónak több művét felsorolja s mint néhány német lap szerkesztőjét is említi, de mint a Spiegel c. újság szerkesztőjéről nincs tudomása; hacsak a Pester Tageblatt címen említett hírlapot nem érti rajta, de ez esetben is Saphir Zsigmond a lapnak nem csupán 1839—45-ig volt szerkesztője, mint Szinnyeinél látjuk jelezve, hanem még jóval később is, mint az idéztem lapszám bizonyítja.

Naturgeschichte sei, Kutten aus Löwenhäuten zu verfertigen. Wenn ein derber Karrenschieber oder eine handfeste Obstverkäuferin mit gemeinen Schimpfworten um sich wirft, so darf dies niemand Wunder nehmen, das sind Redensarten, die beide mit der Muttermilch einsogen; wenn aber ein Streiter des Herrn, ein Prediger der Duldung und Sanftmuth Koth in den Mund nimmt und ihn auf einen seiner Nächsten spuckt, so ist dies eine Versündigung an dem heiligen Christusglauben, eine Herabwürdigung der gesammten ehrwürdigen Geistlichkeit. Wir sind auch fest überzeugt, dass Pater Paulik bereits eine derbe Rüge von seinem geistlichen Oberhirten erhalten hat, mit der treffenden Ermahnung künftighin wenigstens Glacéhandschuhe anzuziehen, wenn er einen Dichter ersten Ranges antastet. Der schmähende Mann scheint überhaupt nicht zu wissen, was ein Poet ist, noch jenen berühmten Vers gelesen zu haben, der Dichter steht wie ein König auf der Menschheit Höhen. Nehmt der Menschheit Poesie, und ihr habt den Grundpfeiler der Religion umgestürzt! Ist doch die Bibel selbst ein wundersames gottvolles Gedicht! Ist es doch echte Dichtung, welche dem Sohn des Staubes ein erhabenes Herz verleiht und Flügel schenkt, die in die Unendlichkeit reichen! Vielleicht hat sich übrigens der Injuriant bloss in der Fabel geirrt. Armer Czuczor! Armer alte Löwe! Weit ist es mit dir gekommen! ¹

Míg ezek itthon történtek, azalatt a kufsteini várfogságban sínylő Czuczor szomorú napjaiban is szorgalmasan készítgette a Nagy Szótárhoz szolgáló etimologiai dolgozatait és Tacitus-fordítását. A szellemi elfoglaltság enyhítette némileg rabsága gyötrelmeit. A várparancsnok is emberségesen bánt vele, s egyideig kincstári költségen kapott elég jó élelmi ellátást, azonfölül a porkoláb útján, akit Herr Vaternek neveztek a rabok, naponkint tíz krajcárt, mint többi fogolytársai is; de három hónap mulva az így kapott pénzt meg kellett térítenie a kincstár számára, mert a hadügyminisztertől az a rendelet érkezett, hogy akiknek jószáguk van, avagy pedig valamely birtokos testületnek tagjai, saját költségükön tartoznak magukat ellátni. Czuczor emiatt nagy zavarba jutott, mert a magával vitt csekély pénzéből hamarosan kifogyott. Ekkor írta legjobb barátjának, Toldy Ferencnek a következő levelet: ²

¹ E cikket tartalmazó lapszámnak Pannonhalmán őrzött példányát — mint a lapszálon jelezve van — Nehiba, kufsteini várparancsnok magáda át a rab költőnek.

² E levele a m. tud. akadémiai kéziratárban található. Ugyanitt, mint a Czuczor életrajzához mellékelt könyvészeti rovatban is megemlítem (i. m. 110. l.), Czuczornak egy 172 darabból álló levélsorozata van, melyből 167 levél Toldyhoz szól. Érdemes volna kiadni őket. A fontosabbakat már régebben lemásoltam magamnak, legalább kivonatban.

Mein lieber Freund!

Der Endzweck meines Schreibens ist Geld. Der Winter ist eingetroten und fordert neue Auslagen: warme Kleider, Holtz, Licht, wozu auch die Apotheke gehört, die ich seit 14 Tagen fortwährend in Anspruch nehme, und kann mich nicht erholen. Den Erz-Prälaten ersuchte ich schon zweimal um eine Unterstützung, er antwortet mir aber nicht. Was Geldes mir noch im Vorrath übrig ist, wäre kaum zur Rückreise hinreichend. -- Also nimm bei Kragen den alten Knicker Helmeczy, und erpresse aus ihm, eigentlich aus der Cassa der Akademie, eine Summe, mit Rücksicht auf das lateinische Sprichwort: Bis dat, qui cito dat, non dat, qui munere tardat.

Deine lebenswürdige Frau, meine Tauflinge, und alle unsere gute Freunde am herzlichsten grüssend küsse dich dein ewig treuer Freund

Kufstein, 16. Oct. 1850.

Czuczor.

Két hét múlva (1850, nov. 4.) ismét nagy pénzzavarát emliti Toldynak s végül kifejezi, hogy nem érti okát főapátja hallgatásának és vonakodásának: . . . mir dreht eine unangenehme Verlegenheit, nämlich jene der Finanzen. Nachdem ich den Erz-Prälaten dreimal vergebens ersucht hatte, so ist mir nichts übrig, als dich dringend zu bitten, wolltest alle Mittel anwenden, dass ich sobald eine Summe Geldes bekomme; sonst wird meine traurige Lage durch Fasten und Frieren verschärft. Die Zögerung des Erz-Prälaten theile meinen Brüdern bei der Universität, nämlich dem Jedlik, Stanke oder Márkfy mit; sie werden vielleicht die Ursache davon wissen.

Egy hónap múlva (1850, dec. 6.) már elkeseredett hangon írja ugyancsak Toldynak, előzetesen megköszönve neki a küldött 10 frtnyi pénzzadományát: . . . das ist ein Opfer von Dir. Das Convent von Martinsberg nach vierter Aufforderung hat mir 100 Guld. M. gesendet, aber mit dem ausdrücklichen Bedeuten, dass diese Summe für ein ganzes Jahr hinreichen solle. Wenn man dieses Bedingniss nimmt, so ist es ein Spottgeld! Nie ist meine Gefangenschaft so erbittert worden, als durch diese Almosen. Was das Aerarium den Mittellosen giebt, macht jährlich mehr aus, als 100 Guld. Das hatte ich doch von meinen Mitbrüdern nicht verdient.

A csekély pénzküldemény s a hozzáfűzött figyelmeztetés nagyon leverően hatott Czuczorra. Tapasztalásból tudta már, hogy a börtönélet elég drága. Mindenért, amit csináltatott vagy hozatott. fizetést vagy borraivalót vártak tőle. Kurtz Vilmos följegyzései szerint sok szolgálai munkát maga végzett: csizmáit sajátkezűleg tisztogatta; börtönének padlóját minden szombaton maga súrolta föl; de voltak a takarításhoz tartozó egyéb természetű s meg sem nevezhető munkák is, melyeket áldozópap létére mégsem végezhetett sajátkezűleg. Ezekért

és sok másért fizetnie kellett, mert csak a börtöni lakást kapta ingyen!

Előbbi leveléhez hasonlóan elkeseredett hangon említi föl -- a főapát nevét mellőzve -- a pannonhalmi konvent eljárását még 1851 január 4-én és 28-án Toldyhoz írt leveleiben. (Utóbbiban: Von Martinsberg will ich nicht wissen; sie haben mich schändlich verachtet, und: Actioni est æqualis reactio.)

Azonban a rendtagok korántsem feledkeztek meg róla, s több-kevesebb pénzadománnyal segítették szorultságban levő rendtársukat. Ezt bizonyítja Czuczornak a főtebb említett s ez időben már a soproni főgimnáziumnál igazgatói állásban levő Schmidt Szörényhez intézett, más tekintetben is érdekes következő levele:

Lieber Bruder, und Freund!

Nehmen Sie sammt ihren und meinen Brüdern den wärmsten Dank für die herzliche Gabe, die mit Verlust ihres ohnedem schmalen Vermögens, und von reinsten Bruderliebe beseelt mir darzubringen gütig waren. Es thut mir aber sehr leid, dass zur Erwidierung ihren wohlmeinenden Rath nicht erfüllen kann, denn es zu thun ist mir moralisch unmöglich. Ich bin nicht im Stande einen Zweifärbigen zu spielen. Ich kann kein gutes Gesicht machen, wenn es mich innig schmerzt. Mein tiefverletztes Selbst- und Zartgefühl gebieten mir lieber die äusserste Noth zu leiden, als das Messer zu küssen, das mir mit dem geschnittenen Brotstückchen zugleich ein Herzenstoss gegeben hat. Auf eine theilnahme-lose Gabe mache ich keinen Anspruch, und will nicht gefahrlaufen, von den Schwellen eines hartherzigen Hausgebieters, wäre er mein Vater, wie ein zudringlicher Bettler abermals zurückgewiesen zu werden. -- Aber lassen wir dieses unangenehme Thema sein. Ich will die Ruhe meines Gemüths nicht stören. Die Zukunft soll über uns richten, und entscheiden.

Also etwas angenehmeres. Das Bittgesuch des Gr. Teleky, als Präsidenten der ung. Academie, in meiner Angelegenheit hat schon alle hohe Militärbehörde für mich günstig passirt, und das Kriegsministerium hat mich höchsten Ortes zur Begnadigung anempfohlen. Gott soll mir helfen!

Nebst herzlichen Gruss an alle Herrn Mitbrüder, besonders an Hochw. Herrn Anselmus, dem ich auf seinen Namenstag gratuliere, mit wiederholtem Danke verbleibe

Ihr

Kufstein, den 16. April 1851.

getreuer Mitbruder

Czuczor.

Czuczort tehát vérig sértette Rimelynek eljárása s mivel -- hite szerint -- nem adott rá okot, jó barátja tanácsára sem volt hajlandó főapátja előtt «kétszínűséggel és férfiatlanul» megalázkodni.

Szíve mélyén még mindig elkeseredve, de az előbbi levelének utolsó soraiban kifejezett közeli fölszabadulása reményében humoros

hangon, egy hónap mulva, a következő, már magyar nyelvű [†] levelet intézte Rosenberger Honór pannonhalmi perjelhez (1850—55), kinek útján a főapát, többszörös kértére, a száz forintnyi költséget küldte neki :

Kedves barátom !

Nem mint pannonhegyi Perjelnek, de régi Honóromnak írok, hanem érthet belőle a Perjel is. Tudósítlak, hogy még tengődöm, és rongyosodom, s ha jóakaróim nem segítettek volna rajtam, már eddig koplalnék, gebednék is. Hosszas hallgatásom oka szívfájdalom. E sorok hat hónapos tusakodásomba kerültek. A mardosó gyilkot novemberi hivatalos leveled döfte belém. Küldöttél pénzt, de vele halálos ítéletemet is, mert a mellett, ha több nincs, egy év alatt vagy éhvel kellene vesznem, vagy a férgék ennének meg, vagy az Isten hidege venne meg. Olyan lettem, mint a fancsali feszület, nem a rabság (mert ezt el bírnám tűrni), hanem vérségem ütötte sebem miatt. Kérlek, többé ne keserítsetek. Ha takarót kérek, ne adjátok azt tövisekkel szegve, s adjatok akkorát, mely tetőtől talpig beföd, ne olyat, mint néhai Drágfi földim ² köpönyege, mely mint tudod, csak fél-czombig ért, azután se béllése, se galléra, se ujjja,* se hátulja nem volt. Csak nem hiszitek talán, mit az egyszeri baka fillentett, hogy Tirolországban a hajnal hájaspiritos, a déli nap káposztás bogrács, s a holdvilág téjfölös turós lepény, melynek neki fekkhetni, s jól lakhatni belőle, vagy hogy itt gypju nő az emberen, mint nálatok a birkán, hogy se fűtött ház, se ruha nem kelljenek ? vagy hogy estve csak kinyúl az ember az ablakon, levesz egy ragyogó csillagot, szegre akasztja, s dolgát végzi nála, s nincsen gyertyára szüksége ? Azt gondoljátok, hogy egy ember élete csak gombház, ha leszakad, lesz más ? Ha úgy van, oda se neki ! Több elveszett Koroncznál.

Szívem belsejében dörgő Philippicák kavarognak, de rövidre fogom tollamat, hogy meg ne szakadjon, mint a vérig sarkantyúzott mén, mely vagy szorongatóját dobja le, vagy a körülállók szemébe rúgja a port. Okos ember kevésből is sokat ért. Isten veled.

Kufstein, máj. 14. 1851.

barátod
Gergely.

U. I. Ha írsz, kényesen bánj velem, mint tojással, hogy szét ne pattanjak ; különben hagyj abba.

¹ Előbbi leveleinek németségére nézve maga írja jóízűen Toldyhoz (1851 apr. 24. Akad. Kézirattár) : Uj korszakba léptünk, magyarul írok. Jobb is, mert a német írásban, tudom, annyi bakot lőttem, hogyha boldogult Adelung szelleme tudná, kitagadna collegaságából. Mi tagadás benne, szívből csak azon nyelven tudok írni, melyet anyám ajkairól tanultam.

² Kurtz Vilmos följegyzése szerint az itt említett Drágfi, Czuczornak földije, csavargó érsekújvári cigány volt, ki egy ízben Czuczort Pannonhalmán meg is látogatta. Innen a hivatkozás reá, mint a pannonhalmiak előtt is ismeretes alakra.

Nyolcadik napra e levelének írása után, 1851 május 22-én, szabaddá lett Czuczor. Oda hagyva Kufsteint, eleinte félt, hogy főapátja vissza fogja a kolostorba szólítani, aggodalma azonban alaptalan volt. Ujlag Pesten telepedhetett le, s utolsó éveit csendes nyugalomban és a Nagy Szótáron való dolgozással töltötte el.

Börtönéből való kiszabadulása után, 1851 nyarán, üdülés végett, úgy látszik, hosszabb időt Balatonfüreden töltött, s innen írta Schmidt Szörényhez Sopronba a következő levelet:

Kedves Földi Uram!

Köszönöm irántami szíves részvétét, mely valamint rabságomban igen megvigasztalt, úgy most szabadulásom után nagyon jól esett. Hogy visszatértemkor nem vettem utamat Pannonhegye s annál inkább Sopron felé, az volt egyszerű oka, hogy útlevelém kitűzése szerint Salzburgon, Linzen, és Bécsen keresztül Pestre kelle mennem. Ezt Sz. Mártonban, s mint hallom, némely más társaink is, kik a körülményeket nem tudták, rossz neven vevék. Sajnáltnám, ha ezen tettem szeretett szerzetem iránti hidegség gyanánt vétetnék. Igaz, van egy személy, ki iránt régi gyöngéd indulatom¹ meghűlt, de ezt csak az veheti rossz neven, ki a köztünk kifejlett utóbbi viszonyokról nem tud, s ki nem képes képzelni, mily ingerlékeny lehet egy rab szíve, ki magát attól látja elhagyatva, kinek kötelessége volna őt ápolni és vigasztalni. Ha szerencsére némely barátim szívesége nem segített volna rajtam, nem valék képes szabadulásom után hazatérni, pedig nem csak enmagam írtam, de maga a derék Ezredes is megkegyelmezésem előtt néhány nappal, hogy segítsenek. Eltaszított árva lettem, de azért nem akasztom fel magamat, sem botrányt nem teszek. Elég sajnós, hogy a világ tudni és kárhoztatni fogja, a mi rajtam történt. Én nem hallgathattam, mert önfentartási jogomnál fogva kénytelen voltam idegenek alamizsnájára szorulni, s ezen megszorulásnak okát adni. Ha az illető személy alaposan ki fogja menteni elkövetett bánásmódját, én örülni fogok rajta, és pedig először azért, mert szerzetünk becsülete is kímélve lesz, másodsor, mert ingerültségem lecsillapodik, mely még folyvást lázongásban tartja kedélyemet. Higye el édes Földi Uram, még eddig nem élvezhettem szabadulásomból örömet, sőt koronként, ha rá gondolok a rajtam elkövetett szívtelenségre, föllázad egész valóm.

A házbeli szerzetestársakat, illetőleg jótévdőimet forróan tisztelvén maradok

Földi Uramnak

B. Füred, jul. 18. 1851.

hű barátja
Czuczor.

¹ Erre nézve tudnivaló, hogy Czuczor már 1841-ben, mikor Kovács Tamás főapát halála után ennek utódjául Rimely Mihályt választották meg, élónk részt vett a választásban, ezúttal is mint már Kovács választásakor Rimely mellett kardoskodva, kit a király ki is nevezett főapátjuk. Az új rendfő beiktatása ünnepén rendtársai kértére ugyancsak Czuczor üdvözölte Rimelyt egy szép alkalmi költeménnyel. (L. Czuczor életrajza. I. m. I. k. 52. l.)

Czuczor ingerültsége idővel bizonyára lecsillapult, de a feszült viszony közte és főapátja közt sokáig tarthatott; mert semmiféle tényleges adatot nem találtunk arra nézve, hogy a két férfi hamarosan közeledett volna egymáshoz, ellenben a szájhagyomány szerint Czuczor sokszor emlegette, hogy főapátja eljárása életének legkeserűbb emlékei közé tartozik. Évek mulva azonban valami közeledés mégis csak történt. A pannonhalmi főmonostori perjeli napló¹ köteteit lapozgatva, azt találjuk ugyanis egész kurtán följegyezve, hogy Czuczor 1857-ben (május 26-án és 27-én) két napot Pannonhalmán töltött, s ugyanezen év dec. 28-án Rimely főapátnak ama rendelkezése van föl- említve, mely szerint Czuczornak 160 frtnyi évi járulékot utal ki. akadémiái fizetése kiegészítéséül.² 1858 aug. 12—13-án Czuczor ismét megfordult Pannonhalmán, a főapát székhelyén. Nem lehetetlen, hogy a nagyterjedelmű naplókötetekben talán még több följegyzés is található Czuczornak Pannonhalmán való későbbi tartózkodásáról; de e néhány adatból is látnivaló, hogy a korábbi feszültség ez időben valamiképp már elsímult. Annyi bizonyos, hogy rendtársai egyre fokozódó kegyelettel viseltettek a szerzetnek egyik büszkesége iránt, s ismerve szerény anyagi helyzetét, mindenféle ajándékokkal kedveskedtek neki. Különösen jól esett neki élte vége felé a rend új fejének, Kruesz Krizosztom főapátnak jószívúsége s az a nyilatkozata, hogy «az öreg Czuczor bácsinak nem szabad semmiben sem hiányt szenvednie».

A közölt levelek és adatok alapján most már megállapíthatjuk, hogy Toldy Ferenc túlzóan ítélt Rimely Mihályról, többi közt azt mondva emlékbeszédében, hogy a főapát «fagyos közömbösséggel» nézte Czuczor raboskodását. Ezt ily mereven nem lehet elfogadni. Toldynak aligha volt tudomása arról, hogy a főapát többféle fórumnál ismételt ízben közbenjárt Czuczor érdekében, s ez utóbbinak közzétett levele szerint pesti fogsága idejében kéretlenül anyagilag is segélyezte Czuczort. De viszont a tárgyilagos igazság érdekében el kell ismerni, hogy Rimely főapát később nem bánt méltányos módon a kufsteini rabságban sokat szenvedő rendtaggal. A Czinár Mór naplójában említett kis fegyelmi vétség nem lehetett elegendő ok arra, hogy legalább anyagilag ne gyámolítsa az ínségben levő rendtársat. S ha talán Czuczornak anyagi segítséget ismételten kérő leveleiben

¹ Diarium Prioratus Archi-Cœnobii de S. Monte Pannoniæ an. 1851—1866. Négy vastag, nagy ívrétű kötet.

² Pro Gregorio Czuczor D. Archiabbas gratiose disponere dignatus est, ut respectu tenuioris solutionis et infirmitatis titulo vestitus annuos 160 flor. obtineat ab Ordine.

megnyilatkozhatott is esetleg valami türelmetlenebb hang, ez sem szolgálhatott okul arra, hogy megvonja segítségét a szerencsétlen sorsú költőtől s végül is oly csekély adományban részesítse. A rendfő helyzete az abszolutizmusnak különösen kezdő éveiben mindenesetre fölötte kényes lehetett, de sem ez a kényes helyzet, sem Rimelynek személyes megbántódottsága nem magyarázza meg eléggé Czuczorral való bánásmódját. Aligha csalódunk, ha erre nézve valami mélyebb okra, általánosabb érületi tényezőre is gondolunk, hogy t. i. Rimely főapát erősen dinasztikus érzelmű volt, kinek nem volt kedvére Czuczornak nagyon is demokrata egyénisége. De ennek feszegetése már messze vezetne bennünket. Így is e bizalmas, meghitt jellegű levelek közzétételével kissé kényes témát érintettünk, azonban meggyőződésünk, hogy jobb volt a kérdést magunknak főlészre vetnünk, semhogy más valaki az akadémiai kéziratárban őrzött levelek fölhasználásával egyoldalúan ítélkezzék.

A közzétett adatok, úgy hiszem, nemcsak két egyén személyes viszonyát világítják meg, hanem egyszersmind újabb fénysugárt vetnek Czuczor alakjára, az ő nagy jellemére s fennkölt, igaz magyar lelkületére. Czuczor a XIX. század nagy nemzedékéhez tartozott, s nem csupán mint kiváló költő művészetével hatott, hanem életpályája mindenkor ragyogó példaképe marad a legtisztább hazaszeretetnek. Abban a korban élt ő, midőn az írók munkássága nagy eszmények szolgáltatában állott, amikor még nem emlegették — mint manapság némelyek — gúnyolódva a nemzeti eszmét s a haza fogalma nem anyagi érdekeken alapuló közösséget jelentett, hanem erkölcsi kapcsolatokkal összefűzött ideális valóságot. Nagy alakjára tisztelettel kell tekintenünk.

ZOLTVÁNY IRÉN.